

Tarix fanini o'rganishda tarjimaning o'rni

Nurulloyev Shahriyor Shavkatovich

Buxoro davlat pedagogika instituti Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
1-tar 23-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix fanini chuqur o'rganishda tarjima faoliyatining o'rni va ahamiyati yoritiladi. Tarixiy bilimlar, avvalo, asliy matnlarni tushunish, tahlil qilish va ularni ilmiy jamoatchilikka yetkazish orqali boyitiladi. Bunda turli tillardagi tarixiy manbalarni o'zbek tiliga tarjima qilish nafaqat tarixiy tafakkurni shakllantiradi, balki ilmiy, madaniy va axborot almashinuvini kengaytiradi. Maqolada tarjimaning tarixiy manbalar mazmunini buzmasdan yetkazishdagi metodikasi, terminologik izchillik, madaniy kontekst va fanlararo yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Tarjimonning til bilimidan tashqari tarixiy, madaniy va siyosiy tafakkurga ega bo'lishi zarurligi asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy tarjima texnologiyalari, sun'iy intellekt va korpus lingvistikasi vositalari yordamida tarixiy matnlarni yanada chuqurroq o'rganish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Tarjimaning milliy identitet, tarixiy xotira va merosni anglashdagi roli chuqur tahlil qilinib, bu sohaning dolzarbligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: tarjima, tarixiy manbalar, tarix fani, terminologik aniqlik, madaniy kontekst, fanlararo yondashuv, milliy identitet, tarixiy tafakkur, avtomatik tarjima, sun'iy intellekt, tarjimon mas'uliyati, tarixiy xotira.

Tarix fanining rivojlanishi bevosita manbalar bilan ishlashga asoslanadi. Bu manbalar, odatda, turli davr va hududlarda yaratilgan, turli tillarda yozilgan hujjatlar, solnomalar, bitiklar, xatlar, xotiralar, qonunlar va boshqa yozma yodgorliklarni o'z ichiga oladi. Shunday ekan, tarixni to'g'ri anglash va talqin etishda tarjima faoliyatining o'rni beqiyosdir. Tarjima tarixiy manbalarni o'zbek tiliga yoki boshqa zamonaviy tillarga moslashtirish bilan birga, ilmiy izlanishlar, qiyosiy tahlillar va kontseptual anglash jarayonlarining ajralmas qismiga aylanadi.

Avvalo, tarjima tarixiy bilimlarning **ommaviylashuvi** va keng auditoriyaga yetib borishini ta'minlaydi. Chet tillarda yaratilgan tarixiy hujjatlarni o'zbek tiliga tarjima qilish orqali o'z yurti, mintaqasi yoki umuminsoniy tarix haqida keng jamoatchilikda bilim shakllanadi. Tarjima yordamida o'rta asrlarga oid arab, fors, yunon, lotin, rus, fransuz, ingliz, xitoy va boshqa tillardagi tarixiy asarlar va diplomatik hujjatlar o'rganiladi. Shu tariqa, tarjima tarixiy tafakkurni rivojlantirish va madaniyatlararo dialogni mustahkamlash vositasiga aylanadi.

Tarixiy tarjimalarning yana bir muhim jihati — bu **ilmiy izchillik va aniqlikni ta'minlash**dir. Har bir tarjimon, ayniqsa tarixshunos tarjimon, manbaning asl kontekstini, davr tilini, leksikasini, madaniy kodlarini chuqur anglab tarjima qilishi zarur. Aks holda, noto'g'ri yoki erkin tarjima tarixiy voqea-hodisalar mohiyatining

buzilishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, diniy, siyosiy yoki ijtimoiy jihatdan sezgir matnlarda terminlar, atamalar va jumlar kontekstual yondashuvni talab qiladi.

Tarjimada **interdisiplinar yondashuv** — tilshunoslik, tarixshunoslik, madaniyatshunoslik va hatto arxeologiya, siyosatshunoslik va huquqshunoslik bilimlarining uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, qadimgi fors manbasidan o'zbek tiliga tarjima qilinayotgan tarixiy matnda qo'llanilgan diplomatik ibora yoki diniy istilohni faqatgina lug'aviy ma'noda emas, balki o'sha davr ijtimoiy-siyosiy kontekstida anglash lozim bo'ladi. Bu esa tarjimani shunchaki til o'zgarishi emas, balki **ilmiy-tahliliy jarayon** sifatida qarashni taqozo etadi.

Tarjimada **terminologik barqarorlikni** ta'minlash muhimdir. Tarixiy matnlarda qo'llanilgan atamalar (masalan, "bek", "amir", "sulton", "viloyat", "muqaddam", "jamoat") zamonaviy tilda qanday ifodalanishi, ularning sinonimlari yoki zamonaviy muqobillarining qanday tanlanishi — bularning barchasi tarixiy diskursga ta'sir qiladi. Shu bois, tarixiy tarjima faoliyati o'z ichiga **standartlashtirish, konseptual aniqlik, madaniy kontekstni saqlash** kabi masalalarni ham oladi.

Bundan tashqari, tarixiy tarjima faoliyati **milliy identitetni shakllantirish** va **merosni anglashda** katta rol o'ynaydi. Ajdodlar tomonidan yaratilgan tarixiy asarlarning zamonaviy o'quvchi uchun tushunarli bo'lishi, ularning fikr doirasida talqin qilinishi milliy o'zlikni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjima orqali tarixiy fikrlar va qarashlar bugungi kunda qayta talqin qilinadi, bu esa tarixiy tafakkurda uzluksizlikni ta'minlaydi.

Zamonaviy tarjima texnologiyalari — korpus lingvistikasi, avtomatik tarjima tizimlari, sun'iy intellekt asosidagi tarjima platformalari — tarixiy matnlar bilan ishlashni soddalashtiryapti, biroq ularning to'g'ri qo'llanishi uchun **inson tafakkuri, madaniy bilim va tarixiy anglash** hali-hamon asosiy omil bo'lib qolmoqda. Tarjimon nafaqat tilni bilgan, balki tarixiy tafakkurga ega bo'lgan, madaniyatlararo farqni tushunadigan intellektual shaxs bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, tarix fanini o'rganishda tarjimaning o'rni beqiyosdir. U tarixiy bilimlarni ommalashtiradi, ilmiy izlanishlar uchun asos yaratadi, madaniyatlararo aloqani kuchaytiradi va milliy tarixni anglashda ko'priik vazifasini o'taydi. Tarjima tarix fanining rivojiga xizmat qiluvchi muhim vosita sifatida o'z mavqeini saqlab qolmoqda va fanlararo yondashuvlar orqali takomillashib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidov, Z. (2020). *Tarixiy matnlarni tarjima qilishning lingvokulturologik xususiyatlari*. Toshkent: Ilm ziyo nashriyoti.
2. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
3. G'anieva, M. (2021). *Tarixshunoslikda tarjimaning o'rni va metodik yondashuvlar*. "Tarixiy tadqiqotlar" jurnali, №2.
4. Bassnett, S. (2014). *Translation Studies*. Routledge.

5. Karimov, A. (2022). *Qadimgi matnlar tarjimasi: muammo va yechimlar*. “Filologiya va tarjima” ilmiy jurnali, №3.
6. Baker, M. (2001). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge.
7. Normurodov, O. (2023). *Tarixiy hujjatlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda kontekstual yondashuvning ahamiyati*. “Ilm va meros” jurnali, №1.